

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Байрачної Марини Ігорівни
«Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 – Право

Актуальності обраної теми. Дисертація М. І. Байрачної «Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України» присвячена одному з найбільш багатофункціональних інститутів сімейного права – інституту шлюбу. При цьому новизна та особлива актуальність поданої на рецензування дисертації зумовлена тим, що запропоноване автором дослідження проведене під кутом окремого, чітко визначеного аспекту – прав та обов'язків подружжя, що, безперечно, виступає як новим напрямом наукового пошуку, так і поглибленням вже існуючих наукових здобутків у цій сфері.

Про актуальність цієї тематики свідчить і європейський вектор розвитку сімейного законодавства України, що зумовлює потребу у перегляді та формуванні нових засад усіх інститутів сімейного права, серед яких чільне місце, безперечно, посідає й інститут прав та обов'язків подружжя.

Окремо слід наголосити на тому, що ступінь наукової розробленості проблематики прав та обов'язків подружжя є достатньо низьким, монографічні роботи з цієї тематики у вітчизняній науці сімейного права, здебільшого, базуються на положеннях нечинних правових норм, а також не враховують міжнародного досвіду правового регулювання даного інституту. Відтак, існує об'єктивна необхідність теоретичних досліджень прав та обов'язків подружжя за Сімейним кодексом України.

Виходячи із вищезазначеного, метою дисертаційної роботи стало дослідження правової природи прав та обов'язків подружжя, визначення їх місця у структурі правових зв'язків, що становлять зміст сімейних правовідносин, та специфіки їх взаємодії з іншими правовими засобами, що визначають дієвість механізму правового регулювання сімейних відносин.

Досягненню мети дисертаційного дослідження передувало розв'язання таких задач: визначити історичний аспект становлення, розвиток та сутність сім'ї як правової категорії; розкрити функції сім'ї; окреслити спільні та відмінні риси категорій «шлюб» та «фактичні шлюбні відносини»; здійснити поділ прав та обов'язків подружжя; охарактеризувати права та обов'язки подружжя в окремих видах договорів; розкрити особливості співвідношення майнових прав та обов'язків подружжя та осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах; узагальнити особливості виконання майнових обов'язків подружжя та відповідальність за їх невиконання; розробити науково-обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення вітчизняного сімейного законодавства у сфері регламентування прав та обов'язків подружжя та осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах без реєстрації шлюбу.

Ознайомлення із змістом роботи дає підстави для висновку, що поставлені завдання дисертантом успішно виконані, а мета – досягнута.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертантом, своєю переважною більшістю, є аргументованими і переконливими. При їх доведенні та обґрунтуванні автором використано широке коло вітчизняних й зарубіжних наукових джерел з сімейного права, українське та зарубіжне законодавство.

Джерельну базу дослідження можна вважати цілком репрезентативною, оскільки дисертант при проведенні дослідження використав значну кількість наукових та інших джерел (їх список охоплює 290 найменувань). Слід відзначити, що достатню увагу автор приділив аналізу зарубіжного досвіду врегулювання відповідних правовідносин та доведенню доцільності запровадження в національному сімейному законодавстві окремих положень, що засвідчили ефективність їх застосування в інших державах.

Структура дисертації обумовлена завданнями та відповідає внутрішньому логічному зв'язку етапів дослідження. Дисертація складається з анотації, вступу, 3 розділів, 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатку. Загальний обсяг дисертації складає 181 сторінку. Список

використаних джерел налічує 290 найменувань і займає 29 сторінок.

У дисертації матеріал викладено юридично грамотно та логічно. Ведення наукової дискусії відзначається належною поміркованою коректністю і аргументованістю. Під час доведення власної позиції автор дотримується академічного етикету.

Методологічну основу дисертаційного дослідження складають історико-правовий, системний, структурно-функціональний, порівняльно-правовий, ретроспективний, перспективний методи наукового дослідження, а також методи моделювання, аналізу і синтезу. Використання зазначених методів дозволило автору розробити нові концептуальні підходи щодо визначення правових категорій сім'ї, шлюбу та правової природи окремих видів договорів, що укладаються між подружжям, а також сформулювати відповідні пропозиції щодо вдосконалення чинного сімейного законодавства України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що представлена робота є одним із перших комплексних досліджень особливостей прав та обов'язків подружжя за СК України. У роботі обґрунтовано нові концептуальні підходи щодо визначення правових категорій сім'ї, шлюбу та правової природи окремих видів договорів, що укладаються між подружжям.

У результаті проведеного дослідження автором сформульовано низку новітніх положень, що є складовою новизни дисертаційного дослідження. Зокрема, дисертація містить конкретні пропозиції, які мають науково-теоретичне значення та практичну спрямованість.

Перший розділ дисертації присвячено загальній характеристиці подружніх відносин. В результаті розроблення зазначеної проблематики дисертантом зроблені цікаві висновки, пропозиції та рекомендації, зокрема: сформульовано положення про те, що жінка і чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, мають статус сім'ї, але не мають статусу подружжя. Відповідно до зробленого висновку умовно поділені права та обов'язки між подружжям та між особами, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, а саме подружжю характерні особисті немайнові та майнові права та обов'язки, а для осіб, які перебувають у

фактичних шлюбних відносинах тільки права та обов'язки майнового характеру (с. 52); визначено, що не зважаючи на те, що законодавець ввів у СК України категорію осіб, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою («фактичні шлюбні відносини»), в певних передбачених законом випадках прирівнює їх до категорії «шлюбних відносин», однак, на практиці помітна перевага, все таки зареєстрованих шлюбних відносин. Тому в дослідженні запропоновано надати можливість сторонам, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах укласти договір між собою з визначенням суб'єктивних сімейних прав та обов'язків як майнового, так і немайнового характеру, а також визначити правовий режим спільно нажитого майна за час спільного проживання, утримання один одного у разі втрати працездатності тощо (с. 51).

У другому розділі роботи досліджуються види прав та обов'язків подружжя.

З огляду на тематику зазначеного розділу роботи слушною видається низка висновків та пропозицій, зокрема щодо: особливостей особистих немайнових прав та обов'язків подружжя, які: а) виникають тільки після реєстрації шлюбу; б) позбавлені економічного змісту, не мають матеріального еквіваленту; в) можливі тільки між подружжям; г) є невідчужуваними і не можуть бути передані іншим особам; д) не можуть бути предметом шлюбного договору (с. 102); класифікації особистих немайнових прав подружжя на основні та факультативні. Основні – це особисті немайнові права, що здійснюються подружжям, які визначені в законі та характерні для всіх подружніх пар (право на вільний вибір кожним з подружжя роду занять і професій; право на вільний вибір місця проживання; право на спільне вирішення питань щодо сімейного життя; право на вибір прізвища при укладенні та розірванні шлюбу, право одного із подружжя (або обох подружжя) на розірвання шлюб). Факультативні – це особисті немайнові права, які подружжя може здійснювати при певних, необхідних життєвих обставинах (право на сурогатне материнство, зміна статі одного із подружжя, право на інсеменацію жінок спермою чоловіка (донора); на проведення

екстракорпорального запліднення і перенесення ембріона (ембріонів) з використанням сперми чоловіка (донора); право одного з подружжя давати згоду на усиновлення дитини другим з подружжя) (с. 102).

Третій розділ дисертації авторка присвятила правам та обов'язкам подружжя, що виникають з окремих видів договорів.

В зазначеному контексті доведено, що шлюбний договір може містити умови й немайнового характеру, відповідно до виконання чи невиконання яких буде залежати поділ майна (рівномірний/нерівномірний). Визначено, що рівномірний поділ – це поділ майна, відповідно тим часткам, які визначені шлюбним договором. Нерівномірний поділ – це поділ майна, відповідно тим часткам, визначених умовами шлюбного договору, з урахуванням правових наслідків (невиконання обов'язків немайнового характеру) одним/обома подружжям, що привели до зміни часток при поділі майна. Частка того з подружжя, який не виконав умови шлюбного договору немайнового характеру буде змінена (в бік зменшення), відповідно частка другого з подружжя, який виконав, належним чином, умови немайнового характеру або на нього взагалі не було покладено виконання умов немайнового характеру, буде збільшена. У випадках, виконання належним чином, умов шлюбного договору немайнового характеру обома подружжями частки при поділі майна залишаться незмінними (с. 142).

У межах цього розділу дисертант також доходить обґрунтованого висновку про те, що стягнення аліментів у примусовому порядку не завжди є відповідальністю, а є виконанням обов'язку в примусовому порядку. Відповідальність у сімейному праві має місце тоді, коли на боржника (правопорушника – платника аліментів) покладено виконання основного обов'язку зі сплати аліментів, визначеного законом або договором, а також сплати неустойки за час прострочення виконання зобов'язання, а у виключних випадках, й позбавлення батьківських прав (с. 143).

Слід звернути увагу і на цілу низку пропозицій, які розроблені дисертантом з метою удосконалення норм сімейного та цивільного законодавства України. Зокрема пропонується викласти у новій редакції або

доповнити правові норми, що їх містять ч. 4 ст. 70, ч. 3 ст. 78, ст. 94 СК України, ст. 1261 ЦК України.

Отже, навіть такий побіжний виклад основного змісту дисертації М. І. Байрачної свідчить про те, що в ній містяться важливі висновки, які стосуються правового регулювання прав та обов'язків подружжя, а також науково обгрунтовані пропозиції, спрямовані на оптимізацію цивільного та сімейного законодавства України.

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого від 23 листопада 2017 р., протокол № 3 і узгоджується із планом науково-дослідних робіт кафедри цивільного права № 2 університету в межах державної цільової комплексної програми «Проблеми вдосконалення правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин в Україні» (номер державної реєстрації 0111U000963).

Дисертаційна робота за своїм змістом та формою відповідає встановленим нормативним вимогам та профілю спеціальності 081 – Право.

Висновки дисертанта з огляду на розвиток наукових досягнень і практичних напрацювань є цілком обгрунтованими. Рекомендації, запропоновані у роботі, можуть бути використані як теоретичний та практичний матеріал при розробці змін та доповнень до Сімейного кодексу України та інших нормативних актів у цій сфері.

Крім того, результати дисертаційного дослідження можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – для подальших досліджень проблем прав та обов'язків подружжя у сімейних правовідносинах; правотворчій діяльності – для удосконалення положень чинного законодавства України, при створенні нових і внесенні змін до чинних вітчизняних нормативно-правових актів, що стосуються окресленої проблеми; правозастосовній діяльності – шляхом застосування практичних висновків та рекомендацій у сфері виникнення, зміни, припинення, призупинення, поновлення прав та обов'язків подружжя; у навчальному процесі – як матеріал для підготовки навчально-

методичного забезпечення (підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій тощо) та дидактичного супроводу певних тем з навчальної дисципліни «Сімейне право України».

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Положення дисертації достатньо повно відображені у 9-ти публікаціях, з яких п'ять наукових статей опубліковано у наукових фахових виданнях України, одна – у періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу.

Основні теоретичні положення та їх аргументація, рекомендації практичного характеру щодо удосконалення цивільного та сімейного законодавства України, які містяться в дисертації, апробовані автором на трьох науково-практичних конференціях. Опубліковані статті повною мірою відображають окремі аспекти дисертаційного дослідження.

Потрібно ще раз наголосити, що наукові розробки автора виконані відповідно до напрямів проведення реформи сімейного законодавства України. Вони відповідають рівню останніх досягнень теорії і практики сімейного права. Також варто відзначити значну кількість нових підходів до розглянутої проблеми, які збагачують наукову думку, дають змогу з іншого боку розглядати традиційні позиції вчених-правників.

У зв'язку із цим можна зробити висновок про оригінальність, самостійність та наукову новизну рецензованої роботи та використання автором власних підходів до розв'язання цілої низки питань.

Відсутність порушення академічної доброчесності. З аналізу змісту тексту дисертації офіційним опонентом вбачається дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності у повному обсязі, що підтверджується наступним.

Дисертаційне дослідження М. І. Байрачної містить посилання на згадані автором у тексті джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське

право; надано повну й достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методики досліджень.

Таким чином, у рецензованій дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного автором дисертаційного дослідження.

Втім, позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертантом дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, високий теоретичний рівень і практичну значущість його результатів, слід висловити певні зауваження щодо окремих дискусійних положень роботи, які потребують уточнення. Крім того, деякі із зауважень стосуються спірних питань і потребують від дисертанта додаткової аргументації.

1. Так, в одному з положень наукової новизни дисертант наголошує на тому, що вперше надано комплексну характеристику особистих немайнових та майнових прав та обов'язків, що виникають у подружніх пар з моменту реєстрації шлюбу, а також обґрунтовано, що вони діють протягом шлюбних правовідносин, можуть змінюватися або припинятися на підставі інших юридичних фактів (розлучення, смерть одного із подружжя тощо) (с. 7).

З цього приводу слід наголосити на тому, що, по-перше, особисті немайнові та майнові права та обов'язки подружжя вже неодноразово були предметом наукових розвідок вчених-фахівців у галузі сімейного права, у межах яких у науковій доктрині було надано комплексну характеристику зазначеного сімейно-правового інституту. Крім того, твердження дисертанта про те, що особисті немайнові та майнові права та обов'язки виникають у подружніх пар з моменту реєстрації шлюбу, а також діють протягом шлюбних правовідносин, є усталеним постулатом науки сімейного права, і жодним чином не може розглядатися як положення, що було сформульовано вперше.

По-друге, незрозумілим видається, чому дисертант відносить юридичні факти, що є підставою для зміни чи припинення особистих немайнових прав та обов'язків подружжя до категорії «інших», «інших» по відношенню до яких юридичних фактів?

2. Надаючи дефініцію майновим правам подружжя (с. 7), дисертант використовує класичне розуміння суб'єктивного права і визначає відповідні права через міру можливої поведінки подружжя. Водночас, визначаючи зміст особистих немайнових прав подружжя, дисертант відповідним терміном вже не оперує. Виходячи з викладеного, хотілося б отримати відповідь на питання, чим пояснюється такий підхід дисертанта у визначенні змісту тотожних за юридичною природою правових категорій (особистих немайнових та майнових прав подружжя)?

3. У межах розділу I «Загальна характеристика подружніх відносин» дисертаційної роботи її автор дослідив підстави виникнення прав та обов'язків подружжя у загально-теоретичному аспекті. Водночас, підстави зміни та припинення прав та обов'язків подружжя так і залишилися поза увагою автора, хоча, на наш погляд, входять до предмету відповідного дослідження.

Ще одне зауваження щодо плану роботи пов'язано із структурою II розділу «Види прав та обов'язків подружжя», у межах якого підрозділ 2.2 присвячений дослідженню майнових прав та обов'язків подружжя, а підрозділ 2.3 – праву одного із подружжя на спадкування після смерті другого. Відповідна структура II розділу дисертації видається дещо безсистемною, адже право одного із подружжя на спадкування після смерті другого за своєю юридичною природою належить до майнових прав подружжя, тобто його розгляд, на наш погляд, мав би відбутися у межах підрозділу 2.2 дисертаційної роботи.

4. Аналізуючи зміст підрозділу 2.2 дисертаційної роботи, можна дійти висновку, що серед інших майнових прав та обов'язків подружжя, автор майже повністю залишив поза увагою права та обов'язки подружжя по утриманню, присвятивши зазначеній проблематиці тільки півсторінки (с. 89), а також повністю оминув увагою право на утримання того з подружжя, з ким проживає дитина з інвалідністю (ст. 88 СК України).

5. Необґрунтованою видається пропозиція дисертанта доповнити статтю 94 СК України наступним змістом: «Шлюбний договір укладається у письмовій формі з нотаріальним посвідченням та державною реєстрацією щодо

нерухомого майна». Державна реєстрація є не формою правочину, а є офіційним визнанням і підтвердженням державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» право власності на нерухоме майно підлягає державній реєстрації автоматично, а тому відповідна норма не потребує додаткового дублювання у спеціальних законах.

Крім того, вважаємо зайвим переобтяженням СК України і пропозицію дисертанта доповнити статтю 78 СК України частиною 3, в якій зазначити, що особи, які проживають у фактичних шлюбних відносинах (без реєстрації шлюбу) мають право укласти договір про надання утримання одному з них, в якому визначити розмір, строки виплати аліментів. На наш погляд, право осіб, які проживають однією сім'єю без державної реєстрації шлюбу на укладення відповідного договору регламентовано законодавцем у загальній нормі – частині 2 ст. 9 СК України, відповідно до якої особи, які проживають однією сім'єю, а також родичі за походженням, відносини яких не врегульовані СК України, можуть врегулювати свої сімейні (родинні) відносини за договором, який має бути укладений у письмовій формі. Такий договір є обов'язковим до виконання, якщо він не суперечить вимогам СК України, інших законів України та моральним засадам суспільства.

Викладені вище зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Байрачної Марини Ігорівни, оскільки не торкаються концептуальних положень дисертації. Вони можуть слугувати підґрунтям для дискусії у процесі захисту дисертації, а також напрямками майбутніх досліджень дисертанта.

Відзначене дає підстави зробити загальний висновок про те, що дисертація Байрачної Марини Ігорівни «Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України» за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку

науки сімейного права. Робота виконана на достатньо високому теоретичному рівні, її зміст повною мірою розкриває тему дослідження. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, в цілому є належним чином аргументованими, достовірними і новітніми. Дослідження має і практичну спрямованість, оскільки містить низку конкретних пропозицій щодо удосконалення чинного національного законодавства.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертаційне дослідження на тему «Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України» відповідає вимогам, передбаченим Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, Порядком проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 року, а його автор – Байрачна Марина Ігорівна за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Офіційний опонент:

Професор кафедри цивільного права і процесу

Національної академії внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

Ганна ЧУРПИТА

